

Necropolitiek

Achille Mbembe

*

Vertaling Ellis Booi

Boom

Oorspronkelijk verschenen onder de titel *Politiques de l'inimitié*, met uitzondering van hoofdstuk 3, dat oorspronkelijk verscheen als essay getiteld 'Ne-cropolitics', Duke University Press, vs, 2003.

Dit is een niet-herziene heruitgave van de eerder verschenen vertaling onder de titel *Een politiek van vijandschap*.

© Editions La Découverte, Paris, France, 2016

© Nederlandse vertaling Ellis Booi | Boom 2017

De vertaling is vervaardigd onder supervisie van Jeanne Holierhoek

Eerste druk 2017

Tweede druk onder nieuwe titel 2025

Ouvrage publié avec le concours du Ministère français chargé de la culture – Centre National du livre – Gepubliceerd met steun van het Franse Ministerie van Cultuur – Centre National du livre.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 j° Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (Postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van artikel 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl). Auteursrecht ten aanzien van tekst- en datamining en machinelearning is nadrukkelijk voorbehouden.

No part of this publication may be reproduced in the context of text and data mining for any other purpose which is not expressly permitted by law without permission of the publisher.

Omslagontwerp: Annabel Keijzer

Ontwerp binnenwerk: Steven Boland

ISBN 978 90 2447 401 1 | NUR 730

www.boom.nl

INHOUD

INLEIDING	
De wereld op de proef gesteld	7
HOOFDSTUK 1	
De aftocht van de democratie	19
HOOFDSTUK 2	
De vijandige samenleving	65
HOOFDSTUK 3	
Necropolitiek	97
HOOFDSTUK 4	
De apotheek van Fanon	135
HOOFDSTUK 5	
De verpletterende middaghitte	187
CONCLUSIE	
De ethiek van de passant	219
Noten	229

De wereld op de proef gesteld

Een boek in handen hebben is één ding, weten wat je ermee aan moet, is nog iets anders. Oorspronkelijk wilde ik een boek schrijven waar niets raadselachtigs aan was. Uiteindelijk bleek het een kort essay geworden dat vol staat met ruwe schetsen, met hoofdstukken die parallel lopen, met invallen die soms weer worden afgebroken, met woordspelingen, met levendige en snelle gebaren, met kleine terugtrekkende bewegingen, waarna alles plotseling weer wordt omgegooid.

Het is inderdaad zo dat het weerbarstige onderwerp zich niet echt leent voor een fluweelzachte aanpak. Misschien hoefde ik uiteindelijk alleen maar het vermoeden te wekken dat we op de een of andere manier op een bot stuiten, een schedel, een skelet. Dit bot, deze schedel en dit skelet hebben namen – de herverdeling van de wereldbevolking, de aftocht van de democratie, de vijandige samenleving, de relatie zonder begeerte, de stem van het bloed, terreur en contraterreur als medicijn en vergif van onze tijd (hoofdstuk 1 en 2). Om toegang te krijgen tot deze

verschillende skeletten kon ik het best een vorm kiezen die niet slap was, maar gespannen en geladen met energie. Hoe het ook zij, het is een tekst geworden waar de lezer, zonder controles of visa, vrij doorheen mag gaan. Hij kan erin verwijlen zo lang als hij wil, er naar hartenlust in rondstruinen, terugbladeren en er op elk moment door elke deur in- en uitstappen. Hij kan in elke willekeurige richting vertrekken en ondertussen, desnoods met een vleugje scepsis, dezelfde kritische afstand houden tot alles wat in dit boek wordt gezegd en beweerd.

Elke schrijfhandeling wordt geacht betrokken te zijn op een kracht of een geschil – wat ik hier een element noem. In dit geval ging het om een ruw element en een gebalde kracht, een kracht die eerder scheidt dan samenbindt – een kracht die zorgt voor verdeeldheid en isolement, die uitsluitend op zichzelf is gericht, die een uitzonderingspositie wil innemen ten opzichte van de rest van de wereld en tegelijkertijd pretendeert de wereld in laatste instantie te regeren. In de hiernavolgende reflectie gaat het inderdaad over de voortzetting van de vijandschapsrelatie op wereldschaal en over de veelvoudige nieuwe verschijningsvormen ervan in de hedendaagse omstandigheden. Het van Plato afkomstige concept *pharmakon* – de idee van een medicijn dat zowel vergif als geneesmiddel is – vormt de spil van mijn betoog. Gedeeltelijk steunend op de politieke en psychiatrische activiteiten van Frantz Fanon maak ik duidelijk hoe de oorlog – in de gedaante van verovering en bezetting, terreur en contraterreur – aan het einde van de twintigste eeuw in het kielzog van de dekolonisatieconflicten het sacrament van onze tijd is geworden.

Als reactie op deze transformatie zijn er hartstochten vrijgekomen en in beweging gezet die de liberale democratieën er beetje bij beetje toe brengen zich in het gewaad van de uitzonderingstoestand te hullen, ver van huis onbeperkt acties te ondernemen, een dictatuur te willen uitoefenen over zichzelf en over de vijand. Er komen onder andere vragen aan de orde over de consequenties van deze omkering en over de nieuwe termen waarin de vraag wordt gesteld naar de verhouding tussen geweld

en wet, norm en uitzondering, de staat van oorlog, de staat van veiligheid en de staat van vrijheid. Nu de wereld kleiner wordt, grote groepen mensen opnieuw rondtrekken en zich over de aarde verdelen, probeer ik in dit essay niet alleen nieuwe wegen te vinden voor een kritiek van het overgeërfde nationalisme. In dit boek wordt ook indirect gevraagd wat de grondslagen voor een gemeenschappelijke genealogie zouden kunnen zijn en daarmee ook voor een politiek van al het levende, voorbij het humanisme.

Het gaat in deze tekst over het soort van vergelijk met – of gebruik van – de wereld dat aan het begin van deze eeuw opgang doet en erin bestaat alles wat niet onszelf is, niet mee te tellen. Dit proces heeft een genealogie en een naam – de wedloop richting scheiding en *ontbinding*. Een wedloop die zich afspeelt tegen de achtergrond van angst voor vernietiging. Er zijn tegenwoordig immers veel angstige mensen. Ze vrezen dat ze worden overspoeld en op het punt staan te verdwijnen. Hele volken hebben de indruk dat ze aan het eind zijn gekomen van de middelen die ze nodig hebben om hun identiteit te behouden. Ze menen dat er geen ‘buiten’ meer is en dat ze behoefte hebben aan steeds meer omheiningen om zich tegen dreiging en gevaar te beschermen. Omdat ze zich niets meer willen herinneren, vooral hun eigen misdrijven en wandaden niet, fabriceren ze slechte objecten, die uiteindelijk veranderen in regelrechte obsessies, waarvan ze zich vervolgens met geweld willen ontdoen.

Bezeten door de kwade geesten die ze voortdurend zijn blijven uitvinden en die hen intussen in een spectaculaire omkering omsingelen, zijn ze zichzelf vragen gaan stellen die min of meer lijken op de vragen waarmee niet zo lang geleden menige niet-westerse samenleving werd geconfronteerd die gevangen was in de strikken van nog veel vernietigender krachten – het kolonialisme en het imperialisme.* Als we zien wat er allemaal gebeurt, kan ik de Ander dan nog als mijn medemens beschou-

* Chinua Achebe, *Een wereld valt uiteen*. Maasbree (Zelen) 1979, herdruk Breda (De Geus) 2008 (oorspr. *Things Fall Apart*, 1958).

wen? Als we tot het uiterste zijn gedreven, zoals hier en nu met ons het geval is, waar hangen dan precies mijn menselijkheid en die van de Ander van af? Zou het, nu de Ander ons zo verpletterend zwaar belast, niet beter zijn mijn leven niet meer met zijn aanwezigheid te verbinden, net zo min als hij zijn leven met het mijne? Waarom moet ik, ondanks alles en tegen alle logica in, over de ander blijven waken, hem nabij blijven, terwijl hij alleen op mijn ondergang uit is? Als de mensheid per slot van rekening alleen maar bestaat voor zover zij op de wereld en van de wereld is, hoe kunnen we dan een relatie met de anderen aangaan die gebaseerd is op wederzijdse erkenning van onze gezamenlijke kwetsbaarheid en eindigheid?

Het is overduidelijk niet meer aan de orde dat de kring wijder wordt gemaakt; grenzen worden een primitieve vorm om vijanden, indringers en vreemdelingen, iedereen die niet een van ons is, op afstand te houden. In een wereld die meer dan ooit wordt gekenmerkt door een ongelijke verdeling van mobiliteitsmogelijkheden en waarin voor veel mensen bewegen en rondtrekken de enige kans vormen om te overleven, is het brute karakter van de grenzen een fundamenteel gegeven van onze tijd geworden. Grenzen zijn geen plekken meer waar je oversteekt, maar het zijn scheidslijnen geworden. In deze meer of minder sterk verkleinde en gemilitariseerde ruimtes wordt alles geacht tot stilstand te komen. Velen ontmoeten daar tegenwoordig hun einde, ze worden gedeporteerd, als ze al niet simpelweg worden geëlectrocuteerd of schipbreuk lijden.

Er wordt een bres geslagen in het gelijkheidsbeginsel, zowel door de wet van de gemeenschappelijke oorsprong en de stamverwantschap als doordat het burgerschap wordt opgesplitst en uitgewerkt in een 'zuiver' burgerschap, dat van de autochtonen, en een leen-burgerschap, dat van meet af aan onzeker is en nauwelijks beschutting biedt tegen neergang. Oog in oog met de hachelijke situaties die zo kenmerkend zijn voor dit tijdperk, lijkt de vraag niet meer te zijn hoe we leven en vrijheid kunnen verzoenen met kennis van de waarheid en met liefderijke zorg

voor de ander. De vraag is nu hoe we de wil tot macht in een soort van primitieve opwelling kunnen verwerklijken, daarbij gebruikmakend van middelen die half wreed en half deugzaam zijn.

De oorlog heeft dus niet alleen een permanente plaats gekregen als doel en noodzaak in de democratie, maar ook in het politieke en in de cultuur. Hij is geneesmiddel en vergif geworden – ons farmacon. De transformatie van de oorlog tot het farmacon van onze tijd heeft rampzalige hartstochten vrijgemaakt, die onze samenlevingen er beetje bij beetje toe brengen afscheid te nemen van de democratie en te veranderen in vijandige samenlevingen, zoals ook onder de kolonisatie het geval was. Dat de koloniale verhoudingen in deze tijd nieuwe verschijningsvormen aannemen en zich zo voortzetten dat ze de hele wereld omvatten, gaat niet aan de noordelijke landen voorbij. Deze ontwikkeling wordt nog versterkt door de oorlog tegen de terreur en doordat er op wereldschaal een ‘uitzonderingstoestand’ wordt ingesteld.

Wie zou er echter tegenwoordig werkelijk over de oorlog als farmacon van onze tijd kunnen schrijven zonder Frantz Fanon in herinnering te roepen, in wiens schaduw dit essay is geschreven? De koloniale oorlog – daar spreekt hij immers voornamelijk over – is uiteindelijk misschien wel in laatste instantie het model voor de *nomos* van de aarde, of tenminste een van de favoriete middelen waarmee deze werd ingesteld. De koloniale oorlogen waren veroverings- en bezettingsoorlogen, in veel opzichten ook vernietigingsoorlogen; tegelijkertijd waren het belegeringsoorlogen, buitenlandse en raciale oorlogen. Maar hoe zouden we kunnen vergeten dat ze ook in een bepaald opzicht burgeroorlogen waren, verdedigingsoorlogen, gezien het feit dat op de bevrijdingsoorlogen werd gereageerd met oorlogen om deze opstanden neer te slaan? In werkelijkheid was er dus sprake van een kettingreactie van oorlogen, waarbij oorzaken en gevolgen in elkaar grepen, en juist daarom werden ze het toneel van zoveel terreur en wreedheden. Dit is ook de reden waarom deze

oorlogen bij slachtoffers en deelnemers soms het geloof in een illusoire almacht teweegbrachten, maar soms ook ontzetting en het gevoel dat hun hele bestaan in rook opging.

Zoals in de meeste hedendaagse oorlogen – met inbegrip van de oorlog tegen de terreur en de verschillende vormen van bezetting – ging het in de koloniale oorlogen om roof en winning van delfstoffen. Aan alle kanten, zowel die van de overwonnenen als die van de overwinnaars, leidden ze onveranderlijk tot de ondergang van iets wat zich nauwelijks laat beschrijven, iets wat bijna naamloos is en zo moeilijk uit te drukken – hoe herken je achter het gezicht van de vijand, die je wilt verslaan maar wiens wonden je ook zou kunnen verzorgen, het gezicht van een ander mens, dat ook volledig menselijk is en dus gelijkend op het onze (hoofdstuk 4)? In deze oorlogen kwamen door hartstocht gevoede krachten vrij, die er op hun beurt voor zorgden dat de verdeeldheid tussen de mensen vertienvoudigde. Sommigen voelden zich daardoor verplicht om openlijker dan ze vroeger deden toe te geven aan hun meest onderdrukte begeerten en om directer dan tevoren verbinding te zoeken met hun duisterste mythen. Anderen werden erdoor uit hun grondeloze slaap gewekt, ervoeren misschien voor de eerste en enige keer de kracht deel uit te maken van de omringende wereld en leerden daarmee zijdelings ook hun eigen kwetsbaarheid en onvolmaaktheid te verdragen. Weer anderen ten slotte werden door de brute confrontatie met het lijden van onbekende medemensen geraakt en geschokt. Door het appel dat ontelbare gekwetste lichamen op hen deden, traden ze plotseling uit de cirkel van onverschilligheid waarin ze zich tot dan toe hadden verschanst.

Oog in oog met de koloniale macht en de gelijknamige oorlog had Fanon begrepen dat elk subject een levend subject is (hoofdstuk 4). En dat het subject, als levende, van meet af aan open is naar de wereld. Doordat hij het leven van de andere levenden en de niet-levenden begreep, begreep hij ook dat van zichzelf, dat hij zelf bestond als levende vorm en dat hij dientengevolge de asymmetrie van de relatie kon verbeteren, dat hij er een di-

mensie van wederkerigheid in kon brengen en zorg kon verlenen aan de mensheid. Anderzijds beschouwde Fanon het zorgende gebaar als een re-symboliseringshandeling waarin wederkerigheid en wederzijdsheid altijd tot de mogelijkheden behoorden – de authentieke ontmoeting met anderen. De gekoloniseerde die weigerde zich te laten castreren, gaf hij het advies Europa de rug toe te keren, dat wil zeggen bij zichzelf te beginnen, rechtop te gaan staan buiten de categorieën die hem in zijn gebukte positie hielden. Het probleem was niet alleen dat hij was toegewezen aan een ras, maar dat hij de bewoordingen waarin deze toewijzing was geformuleerd, internaliseerde, dat het zo ver kwam dat hij gecastreerd wilde worden en zich er medeplichtig aan wilde maken. Want alles of bijna alles spoorde de gekoloniseerde aan om de fictie die de Ander voor hem had gefabriceerd, te bewonen alsof deze zijn eigen huid en waarheid was.

Fanon hield de onderdrukte die zich wilde ontdoen van de last van het ras, dus voor dat hem een lange genezingsweg wachtte. De behandeling begon met en door de taal en de waarneming, met het leren kennen van de fundamentele werkelijkheid, die inhoudt dat mens worden in de wereld betekent dat je accepteert blootgesteld te worden aan anderen. De behandeling werd voortgezet met de reusachtige taak van het werken aan zichzelf, met het opdoen van nieuwe ervaringen, met zijn lichaam, in zijn bewegingen, in het samenzijn – zelfs beleving van eenheid – als het meest levende en kwetsbaarste gemeenschappelijke menselijke kapitaal, en eventueel met het gebruiken van geweld. Dit geweld was gericht tegen het koloniale systeem. Een van de bijzondere kenmerken van dit systeem was dat het een heel assortiment pijn en lijden produceerde zonder dat dit enige reactie opriep in de zin van verantwoordelijkheid nemen, bezorgdheid, sympathie of zelfs maar medelijden tonen. Integendeel, alles werd in het werk gesteld om mensen af te leren mee te lijden met het lijden van de inlanders, erdoor geraakt te worden. Bovendien werkte het koloniale geweld zo dat het de begeertekracht van de onderworpenen kaapte en afleidde naar im-

productieve bezettingen in freudiaanse betekenis. Terwijl men beweerde het best te weten wat goed was voor de inlander, probeerde het koloniale apparaat niet alleen diens verlangen naar het leven te blokkeren, maar ook zijn vermogen aan te tasten om zichzelf als moreel handelend persoon te beschouwen.

Tegen deze orde richtte zich het vastbesloten verzet van Fanon, dat hij vormgaf in zijn politieke en medische handelen. Beter dan anderen had hij de vinger gelegd op een van de grote tegenstellingen die een erfenis waren van het vroegmoderne tijdperk, maar die men in zijn tijd nog maar heel moeilijk wist te ontwarren. Bij het aanbreken van de vroegmoderne tijd was een omvangrijke beweging op gang gekomen, waarin de bevolking opnieuw over de wereld werd verdeeld; deze beweging was uitgemond in een massaal 'landjepik' (de kolonisatie), dat dankzij moderne technieken plaatsvond op een schaal die in de geschiedenis van de mensheid nog nooit was vertoond. Verre van te leiden tot een wereldwijde verspreiding van de democratie was de jacht op nieuw grondgebied uitgelopen op een nieuw recht (*nomos*) van de aarde, waarvan het belangrijkste kenmerk was dat de oorlog en het ras werden geheiligd als de twee sacramenten bij uitstek van de geschiedenis. De oorlog en het ras werden in de hoogovens van het kolonialisme tot sacrament versmolten en daarmee tot gif en tegengif van de moderniteit gemaakt, haar dubbele farmacon.

Fanon dacht dat de constituerende politieke gebeurtenis van de dekolonisatie in deze omstandigheden niet zonder geweld zou kunnen verlopen. In ieder geval ging de actieve, primitieve kracht van het geweld vooraf aan de opkomst van de dekolonisatiebeweging. In de dekolonisatie werd een bezielde lichaam in beweging gebracht, een lichaam dat in staat was zich uitputtend en in een tomeloze botsing uiteen te zetten met alles wat voor en buiten dit lichaam bestond en wat het belette zijn eigen ontwerp te verwerkelijken. Maar zuiver en grenzeloos geweld, al is het nog zo'n scheppende kracht, is nooit volledig gevrijwaard van het gevaar verblind te raken. Het kan vastraken in onvruchtba-

re herhaling, elk moment degenereren en zijn energie in dienst stellen van vernietiging om de vernietiging.

Met het medische handelen is het anders gesteld; dit heeft niet als eerste doel de ziekte volledig uit te roeien of de dood op te heffen en de onsterfelijkheid nabij te brengen. De zieke mens was de mens zonder familie, zonder liefde, zonder menselijke betrekkingen en zonder verbinding met een gemeenschap. Het was de mens die beroofd was van de mogelijkheid tot een authentieke ontmoeting met andere mensen die niet a priori zijn bloed- of stamverwanten waren (hoofdstuk 4). Deze *wereld van mensen zonder banden*, of van mensen die er alleen maar naar verlangden afscheid te nemen van de anderen, is nog steeds de onze, zij het in voortdurend wisselende gedaanten. Zij is onder ons in de kronkels van een vernieuwde judeofobie en de mimetische pendant daarvan, de islamofobie. Zij is onder ons in de vorm van een verlangen naar apartheid en inteelt dat knaagt aan onze tijd en ons onderdompelt in een zinsbegoochelende droom, die van de 'gemeenschap zonder vreemdelingen'.

Bijna overal komen de wet van het bloed, de wet van de vergelding en de plicht van het ras – de wezenlijke aanvullingen op het overgeërfd nationalisme – weer aan de oppervlakte. Het gewelddadige karakter van de democratieën, dat tot nu toe meer of minder verborgen was, duikt weer op en er wordt een dodelijke cirkel getrokken die de verbeelding insnoert en waar steeds moeilijker uit te ontsnappen valt. De politieke orde ontwikkelt zich vrijwel overal opnieuw als een organisatievorm voor de dood. Langzamerhand krijgt een zogenaamd defensieve terreur met moleculaire trekken legitimiteit, waarbij de verhoudingen tussen geweld, moord en wet, tussen geloof, gebod en gehoorzaamheid, tussen norm en uitzondering of ook tussen vrijheid, mensenjacht en veiligheid steeds meer vertroebeld raken. Het is niet meer aan de orde dat moord door recht en rechtspraak wordt uitgesloten als middel om in het gemeenschapsleven rekeningen te vereffenen. Elke keer is het de hoogste inzet die in de waagschaal moet worden gesteld. Noch de *terreurmens*, noch de

geterroriseerde mens, allebei nieuwe vervangers van de burger, wijst moord af. Integendeel, als ze al niet eenvoudigweg in de dood geloven, doden of gedood worden, houden ze deze voor de laatste zekerheid van een in ijzer en staal gegoten geschiedenis – de geschiedenis van het Zijn.

Dat de band tussen mensen onherleidbaar is, dat het menselijke onscheidbaar is van de andere levensvormen, dat de mens in het algemeen kwetsbaar is en dat dit in het bijzonder geldt voor de mens die door de oorlog ziek is geworden, of ook dat zorg is vereist om al het levende toekomst te geven – Fanon hield zich zijn leven lang met deze thema's bezig, zowel in zijn denken als in zijn praktische handelen. Over deze vraagstukken gaat het in de volgende hoofdstukken, vanuit verschillende invalshoeken en in verschillende gedaanten. Aangezien Fanon blijkt had gegeven van een bijzondere toewijding aan Afrika en zijn lot definitief met dat van het continent had verbonden, was het logisch dat Afrika in deze reflectie op de voorgrond zou staan (hoofdstuk 5).

Er zijn namen die nauwelijks samenvallen met de zaak, ze gaan eroverheen en erlangsheen. Hun rol is verminken en vermommen. Om deze reden heeft de zaak, de echte, de neiging zich te verzetten, zowel tegen de naam als tegen elke vertaling ervan. Niet omdat zij een masker zou hebben aangenomen, maar omdat haar verspreidingskracht zo sterk is dat elke kwalificatie meteen overbodig wordt. Dit was voor Fanon het geval met Afrika en het masker van Afrika, de Neger. De Neger: containerbegrip, gammel en gewichtloos, zonder historisch reliëf, waarover iedereen van alles en nog wat kan zeggen zonder dat dit enige consequentie heeft? Of zowel eigenstandige kracht als project, in staat om met behulp van zijn eigen levenskrachtige reserves zichzelf te ontwerpen en in te schrijven in dit nieuwe wereldomspannende tijdperk?

Om verslag te leggen van de wereld en alles wat erop leeft zonder zich in herhalingen te verliezen, besteedde Fanon aandacht aan wat mensen hadden ervaren met oppervlakten en

diepten, met de wereld van licht en weerschijn en met de wereld van de schaduwen. Als het ging om de laatste betekenissen, wist hij dat deze zowel aan de kant van de structuren als aan de duistere kant van het leven gezocht moesten worden. Daar kwam de buitengewone aandacht vandaan die hij besteedde aan de taal, het woord, de muziek, het theater, de dans, aan pracht en praal, aan versiering en aan allerlei technische voorwerpen en psychische structuren. Overigens is dit essay niet bedoeld om de doden te bezingen, maar om een – onvolledig – beeld op te roepen van een grote denker over de *metamorfose*.

Om dit te doen vond ik niets geschikter dan een beeldende schrijfstijl, die heen en weer slingert tussen duizelingwekkend, ontbindend en versnipperend. Het is een stijl van met elkaar vervlochten lussen, waarvan de lijnen elke keer weer in hun vluchtpunt bij elkaar komen. Het zal duidelijk zijn wat de functie van de taal is in deze schrijfstijl: weer tot leven wekken wat aan de doodskrachten was overgeleverd, de toegang heropenen tot de vindplaatsen van de toekomst, te beginnen met de toekomst van hen van wie het nog niet zo lang geleden moeilijk te zeggen was welk deel mens was en welk deel dier, object, ding, koopwaar (hoofdstuk 5).

Johannesburg, 24 januari 2016

Dit essay is geschreven tijdens mijn lange verblijf in het Witwatersrand Institute for Social and Economic Research (WISER) van de universiteit van Witwatersrand (Johannesburg, Zuid-Afrika). In de loop van die jaren heb ik buitengewoon veel profijt gehad van de constante gedachtewisselingen met mijn collega's Sarah Nuttall, Keith Breckenridge, Pamela Gupta, Sara Duff, Jonathan Klaaren, Cath Burns en recentelijk Hlonipa Mokoena en Shireen Hassim. Adam Habib, Tawana Kupe, Zeblon Vilakazi, Ruksana Osman en Isabel Hofmeyr hebben mij steeds van harte aangemoedigd. Het postdoctorale seminar dat ik samen met mijn collega Sue van Zyl begeleidde en waaraan Charne

Lavery, Claudia Gastrow, Joshua Walker, Sarah Duff, Kirk Side en Timothy Wright geregeld bijdragen leverden, was een on-schatbare werkplaats voor onderzoek en creativiteit.

Paul Gilroy, David Theo Goldberg, Jean Comaroff, John Comaroff, Françoise Vergès, Éric Fassin, Laurent Dubois, Srinivas Aravamudan, Elsa Dorlin, Grégoire Chamayou, Ackbar Abbas, Dilip Gaonkar, Nadia Yala Kisukidi, Eyal Weizman, Judith Butler, Ghassan Hage, Ato Quayson, Souleymane Bachir Diagne, Adi Ophir, Célestin Monga, Siba Grovogui, Susan van Zyl, Henry Louis Gates en Xolela Mangcu waren rijke inspiratiebronnen en, vaak zonder het te beseffen, eersteklas gesprekspartners.

Mijn dank gaat uit naar mijn collega's van de Johannesburg Workshop in Theory and Criticism (JWTC), Leigh-Ann Naidoo, Zen Marie en Kelly Gillespie, omdat ze zulke trouwe kameraden waren, en naar Najibha Deshmukh en Adila Deshmukh voor hun diepe vriendschap.

Op de steun van mijn uitgever Hugues Jallon en zijn team, Pascale Iltis, Thomas Deltombe en Delphine Ribouchon, kon ik – zoals gewoonlijk – vertrouwen.

Dit essay is opgedragen aan een man wiens naam alle eerder genoemde namen overtreft, Fabien Eboussi Boulaga, en aan twee vrienden van altijd, Jean-François Bayart en Peter L. Gerschiere.